

KİTAP KRİTİĞİ/BOOK REVIEW

AHLAK SORUNSALI- BATI MODERNİTESİNİN AHLAKİ ELEŞTİRİSİNE BİR KATKI

Abdurrahman, Taha. *Ahlak Sorunsalı Batı Modernitesinin Ahlaki Eleştirisine Bir Katkı*. çev. Tahir Uluç. İstanbul: Pınar Yayınları, 2021.

Abdalrahman J K SULAIMAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi. İslami İlimler Fak., Felsefe ve Din Bilimleri, Yalova
Graduate Student, Yalova University, Islamic Studies Faculty, Philosophy and Islamic Studies Department, Yalova/Türkiye

abed.j.suliman@gmail.com

orcid.org/0009-0007-2852-979X

ror.org/01x18ax09Öz

Öz

Faslı filozof Taha Abdurrahman'ın *Ahlak Sorunsalı: Batı Modernitesinin Ahlaki Eleştirisine Bir Katkı* adlı kitabı, modern çağda İslam dünyasında ahlak meselesini derinlemesine ve özgün bir şekilde ele alan güncel eserler içerisinde doğrudan ahlaki merkeze alan önemli eserlerden birisidir ahlak felsefesi eserlerinden biridir. Kitap, eleştirel bir bakış açısı sunarak ahlaki, felsefi düşüncenin merkezine yerleştirir. Yazar, eserinde Batı modernitesinin düşüncesinin karşı karşıya olduğu ahlaki sorunları ortaya koymaya çalışmıştır. Taha Abdurrahman, kitabında Batı düşüncesi ile ahlak arasındaki ilişkiyi titizlikle inceleyerek, ahlaki değerlerin ortadan kalkmasının nelere yol açtığını açıklar. Ayrıca, İslami referanslardan yola çıkarak akıl, din ve ahlak arasındaki ilişkiyi yeniden inşa eden, derin bir felsefi çaba ile şekillenen bütüncül bir ahlaki proje sunar.

Anahtar kelimeler: Ahlak Felsefesi, Ahlak Sorunu, Batı Modernitesi, Ahlak Sorunsalı, Taha Abdurrahman

THE QUESTION OF ETHICS – A CONTRIBUTION TO ETHICAL CRITICISM OF WESTERN MODERNITY

Abstract

Moroccan philosopher Taha Abdelrahman's book: *The question of Ethics – a contribution to Ethical criticism of Western Modernity* is one of the most important works of moral philosophy that deeply and originally addresses the issue of morality in the modern age. The book places morality at the center of philosophical thought by offering a critical perspective. In his work, the author tired to reveal the moral problems facing the thought of Western modernity. Taha Abdelrahman meticulously examines the relationship between Western thought and morality in his book, explaining what the disappearance of moral values leads to. In addition, he presents a holistic moral project shaped by a deep philosophical effort that reconstructs the relationship between wisdom, religion and morality by drawing on Islamic references.

Keywords: Philosophy of Ethics, Problem of Ethics, Western Modernity, The Question of Ethics, Taha Abdelrahman

Giriş

Ele aldığımız eserin yazarı, Arap dünyasında "Ahlak filozofu" veya "felsefe fakihî" olarak adlandırılan bir filozof ve düşünce adamı olan Taha Abdurrahman'dır. Taha Abdurrahman, Fas asıllı olup 1944'te Fas'ın El Cadıda şehrinde doğmuştur. Lisans ve yüksek lisans eğitimini Beşinci Muhammed Üniversitesi'nde almıştır. Sorbonne üniversitesinde dil felsefesi konulu doktorasını tamamlamıştır. Taha Abdurrahman 1985'te mantık konusunda ikinci doktorasını yapmıştır. 1970'li yıllardan itibaren Rabat, Beşinci Muhammed Üniversitesi'nde mantık ve dil felsefesi derslerini okutmuştur. Taha Abdurrahman, mantıktan felsefeye, zihnin yenilenmesinden, modernite eleştirisine kadar çok çeşitli konularda çok sayıda kitap yazmıştır. Onun kitapları hakkında akademik çalışmalar ve tezler hazırlanmıştır. Taha Abdurrahman, pek çok ödüle layık görülmüştür. Bunlardan biri de 2020 yılında da Necip Fazıl ödülüdür. Tahlilini yaptığımız kitabın tercümesini üstlenen Tahir Uluç'tur.¹

Batı modernitesinin ahlak anlayışı üzerine yazılmış eserler hususunda literatür oldukça geniştir ve her yazar bu konuyu farklı bir açıdan ele almıştır. Örneğin, Alasdair MacIntyre'ın "After Virtue" (1981) adlı eseri, Batı ahlakının kökenlerini sorgulayarak modern toplumdaki erdem anlayışını yeniden gündeme getirmiştir. MacIntyre, modern ahlakın köksüz ve parçalanmış olduğunu iddia ederek, Batı medeniyetine bu boşluğu erdem etiği ile doldurmayı önermiştir. Peter Singer'ın "The Expanding Circle: Ethics and Sociobiology" (1981) adlı çalışması, ahlakın biyolojik temellerini ve Batı düşüncesindeki evrensel ahlak anlayışını tartışır. Singer, ahlaki düşüncenin evrimsel süreçlerle genişlediğini savunarak çalışmasını batı medeniyetine bir öneri olarak sunmuştur. Aynı şekilde Bernard Williams'ın "Ethics and the Limits of Philosophy" (1985) adlı kitabı, Batı felsefesindeki ahlaki anlayışları eleştirir ve antik felsefeye dönüşü önerir. Williams, modern ahlakın sınırları üzerine derin bir sorgulama yaparak çalışmalarını ortaya koymuştur. Martha C. Nussbaum'ın "The Fragility of Goodness" (1986) eseri, klasik Yunan filozoflarının ahlaki düşüncelerinden yola çıkarak, insanın kırılganlığının ahlaki seçimlerle nasıl ilişkilendiğini inceler. Nussbaum, ahlaki tercihler ve insanın duygusal kırılganlıkları arasındaki bağlantıyı bu eserinde vurgulamıştır. Zygmunt Bauman'ın "Postmodern Ethics" (1993) adlı eseri, postmodern dönemde etik anlayışını ele alır.

¹ Prof. Dr. Tahir Uluç, 1999 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. 2005 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nın Tasavvuf Bilim Dalı'nda hazırladığı "İbn Arabî'de Mistik Sembolizm" başlıklı teziyle doktorasını başarıyla tamamlamıştır. 2002-2003 eğitim-öğretim döneminde ise Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Hartford Seminary'de yedi ay boyunca doktora tezi kapsamında lisansüstü dersler alarak çeşitli araştırmalar gerçekleştirmiştir. Uluç, Türkiye Yazarlar Birliği'nin "Yılın Yazar, Fikir Adamı ve Sanatçıları Ödülleri" kapsamında, Taha Abdurrahman'ın Ahlak Sorunsalı: Batı Modernitesinin Ahlaki Eleştirisine Bir Katkı adlı eserinin Arapçadan çevirisiyle ödüle layık görüldü.

Bauman, modern toplumda bireylerin sorumluluk duygusunun zayıfladığını savunmuş ve etik anlayışının, bireylerin başkalarına karşı hissettiği sorumlulukla şekillendiğini öne sürmüştür. Bauman, ahlâkta temel, mutlak ve evrensel olanı aramayı reddederek postmodern etik anlayışını geliştirir. Postmodernizimdeki etik, modernizm sonrası etiğin yeniden insana arz edilmesi olarak görülmüştür. Charles Larmore'un "The Morals of Modernity" (1996) adlı eseri, ahlâk felsefesi ile modernite arasındaki ilişkiyi inceler. Charles Larmore, modern deneyimlerin ahlâk düşüncemizi nasıl şekillendirmesi gerektiğini tartışır ve modern felsefenin ahlâkî yaşamın önemli yönlerini körleştirdiğini savunur. Ayrıca bu eserinde antik ve modern ahlâk arasındaki farkları, akıl ve tarihin ahlâktaki rolünü, felsefi doğalizmi ve modern liberalizmi de ele almıştır.

Bu kitaplar, Batı düşüncesindeki ahlaki yaklaşımları farklı açılardan incelerken, Taha Abdurrahman'ın bu konudaki bakış açısı biraz daha farklıdır. Abdurrahman, doğrudan Batı ahlakı ve din anlayışına dair eleştirilerde bulunarak, Batı felsefesindeki ahlak ve din ilişkisine dair yaklaşımları, özellikle de Batı'nın modern epistemolojik ve ahlaki yaklaşımlarını sorgulamaktadır. Müellif, batı felsefesinin ahlaki soyut ve din dışı bir biçimde ele almasını, insanın etik anlayışını akıl ve bilimle sınırlandırmasından dolayı eleştirmektedir. Müellif, Batı'daki ahlaki sistemlerin din ve ahlaki birbirinden ayırma çabalarını dolaylı olarak eleştirirken, ayrıca, modern epistemolojik modelin ahlaktan kopuk bir bilimsel yaklaşımı benimsemesinin, ahlaki ve metafizik değerlerden uzaklaşmaya neden olduğunu belirtir. Bu bağlamda, Batı düşüncesinin insanı sadece akıl ve bilimle tanımlama çabasının, ahlaki ve manevi boşluk yaratacağını iddia eder. Yazar, İslam'ın ahlaki ve epistemolojik modelinin bu boşluğu doldurmak için gerekliliğine vurgu yapmıştır.

'Ahlak Sorunsalı' kitabı sekiz bölümden oluşmaktadır. Yazarımız, giriş bölümünde hangisi insana daha özgü: akıllılık mı yoksa ahlaklılık mı? sorusuna cevap vermeye gayret etmiştir. Yazara göre İnsana özgü olan ahlaklılıktır. Çünkü "insanın sınırını hayvanın sınırından ayıran şey sadece ahlaklılıktır. Şüphesiz hayvan kendi yaşamında aklını kullanarak rızıkına ulaşmaya çalışır, ama iyiliğe ulaşmak için çalışmaz".²

Din, ahlak ve akıl arasındaki ilişkiyi ele alan önemli düşünürler arasında Muhammed Abid el-Câbirî, Fazlur Rahman, Tarık Ramazan, Mecid Fahri, Muzaffer İkbâl gibi isimler yer alır. Al-Jabri, modern Arap düşüncesinde akılcılığın etkilerini analiz ederken, akıl ve dinin epistemolojik yapısı üzerindeki gerilimleri tartışır. Fazlur Rahman, İslam'ın modern dünyaya nasıl uyarlanabileceğini ve dinin moderniteyle ilişkisini ele alırken, akıl ve vahiy arasındaki uyumu savunur. Tariq Ramadan ise, İslam ahlakının evrenselliğini ve bu değerlerin çağdaş sorunlara nasıl uygulanabileceğini tartışır. Majid Fakhry ise, akıl ve vahiy arasındaki ilişkiyi, farklı kelâm ekollerinin bakış açılarıyla değerlendirir. Muzaffer

² Taha Abdurrahman, *Ahlak Sorunsalı Batı Modernitesinin Ahlaki Eleştirisine Bir Katkı*, çev. Tahir Uluç (Pınar Yayınları, 2020), 23.

Iqbal, Batı ile olan etkileşimler üzerinden çağdaş İslam düşüncesinde yenilenme hareketlerini analiz eder ve akıl, din ve ahlak ilişkisini bu çerçevede ele alır. Taha Abdurrahman, din, ahlak ve akıl ilişkisini ele alırken diğer isimlerden önemli farklılıklar gösterir. Öncelikle, o epistemolojik ve metodolojik olarak Batı merkezli akılcılığı sorgular ve bunun yerine İslâmi gelenekten beslenen bir "ahlaki akıl" modeli önerir. Ona göre, modern rasyonalite ahlaki boyuttan yoksundur ve bu nedenle insanın hakiki özgürlüğünü sağlamaktan uzaktır. Bu bağlamda, onun yaklaşımı, klasik İslam düşüncesinin etik ve irfanî yönüyle modern felsefenin eleştirel analizini birleştirir.

Güzel Ahlakın Dinle İlişkisinin Hakikati Nedir?

Birinci bölümde yazar, güzel ahlakın dinle ilişkisinin hakikati nedir? sorusu ile başlamıştır. Müellifin bu soruyu sorma amacı filozofların yol ve yöntemine göre bu soruyu cevaplamakla sınırlıdır. Ona göre filozoflar, ahlak ile din ilişkisini üçe ayırmışlardır. Bunlar; ahlakın dine bağlı oluşu, dinin ahlaka bağlı oluşu ve ahlakın dinden bağımsız oluşu şeklindedir. Yazar bu üç ayrım üzerinde itirazlarda bulunur. Ona göre ahlaksız din olmaz, dinsiz ahlak da olamaz.

Soyut Akılcılığın Sınırları

İkinci bölümde yazar, soyut aklı eleştirmek için önce akılcılığın tanımının ölçütleri adlı başlığı beyan edip akılcılığın en meşhur tanımları olarak bilinen Aristotelesçi akıl tanımı ve Descartesçi akıl tanımının bu ölçütlere ne kadar uygun olup olmadıklarını belirtmiştir.

Söz Medeniyeti

Üçüncü bölümde yazar, söz medeniyetinin ahlaki sorunları nasıl çözülebilir? sorusunu cevaplamak için önce söz medeniyetinin ahlaki sorunlarını Belirlemiştir. Yazara göre bu sorunlardan olan daraltma sorunu, ahlaki fiili sınırlı bir fiil haline getirmiştir. Donuklaştırma sorunu, ahlaki fiili sonlandırılmış bir fiil yapmıştır. Azaltma Sorunu ise ahlaki fiili, dışlanmış bir fiil haline getirmiştir. Müellif bu sorunları açıkladıktan sonra sorunların kaynaklandığı dört ilkeyi el alır ve bu sorunlardan nasıl kurtulacağını beyan etmiştir.

Modern Bilgi Yöntemi

Dördüncü bölümde ise yazar, modern epistemolojik modelin krizleri, temelleri, çıkış araçları ve modern epistemolojik modelin yenilenmesinden bahsetmiştir. Bu bölümü yazar şöyle özetlemiştir; "modern epistemolojik model, gerçek bir İslami epistemoloji inşasında kullanılmaya elverişsiz değilse bile, Yeterli değildir. Çünkü bu modelin akli yöntemleri ve bilimsel sonuçları iki esasa dayanır: Birincisi bilimin ahlaktan ayrılması olup bu esastan statik nesnellik ilkesi ve serbest kolaycılık ilkesi türer. İkincisi aklın metafizikten ayrılması olup bu esastan statik sebeplilik ve serbest kolaycılık ilkesi çıkar.

Bu yüzdendir ki ahlakileşen kimse, kendini ahlaktan ve metafizikten kopma dertlerinden kurtarmakla kalmayacak aynı zamanda bir epistemolojik model sunacak ahlakileştirme sürecine girmelidir. Doğrusu bu amaca, desteklenmiş ahlakileştirmeden daha iyi ulaştıracak bir şey yoktur, çünkü desteklenmiş ahlakileştirme, doğru insanlarla (sadık) beraber olmak yoluyla bilgiyi amele; benzer şekilde, amaçları benimsemek suretiyle aklı metafiziğe bağlar. Doğrularla beraber olma yolu ve amaçları benimseme yolu, ahlakileşen kimsenin zihninde maddi ve manevi tekamülünü ona döndürecek bir etkililik üretirler. Böylece ahlakileşen kimse, kendini mevcut epistemolojik yöntemden miras alınmış aklı bilimsel katmanlardan temizleme bilinci kazanır. Benzer şekilde, yukarıda geçen iki yolun ahlakileşen kimsenin zihninde ürettiği etkililik, ona düşünce-bilgi birliğinin kökleşmişliğini geri getirir. Bu sayede ahlakileşen kişi kendisinde bilgisiyle amelinin ve aklıyla kemalinin arttığı bir yenilemeyle bilgiyi tazeleme bilinci kazanır."³

Tekno-Bilimsel Dünya Düzeni

Beşinci bölümde ise yazar, bölümün başında alemin tekno-bilimsel düzeninin üç efendiliğinden bahsetmiştir. Bu üç efendilik; öngörünün efendiliği ve ezici gücün otoritesi, manipülasyonun efendiliği ve zorlu güç, tasarrufun efendiliği ve sindirici güç şeklindedir. "Âlemin tekno-bilimsel düzeni akılcılığının ise üç derecesi vardır: 1) Öngörünün üzerine dayandığı dizi; 2) Tahakkümün üzerine dayandığı düzenleyiş; 3) Tasarrufun üzerine dayandığı düzenleniş. Bu derecelerden her biri dinî ahlaktan ayrılıştaki kendine özgü bir yol benimsemiştir. Yazar bu yollardan her birinin, kendi imkân yönünü bu ahlakın itibarı aslından nasıl ayırdığını; benzer şekilde, yetenek yönünü bu ahlakın asıl uğraşısından nasıl kopardığını ortaya koydu⁴. Tekno-bilimsel düzeni düzelten üç ahlak teorisinin her birinden bahsettikten sonra onların ilkelerini ve kararlarını ele aldıktan sonra kendilerine yöneltilen özel ve genel itirazları göstermiştir.

Beklenen Alemin Ufkunda İnsanın Kimliği

Altıncı bölümde yazar, beklenen alemin ufkunda insanın kimliğinin ahlaki bir tanımının nasıl olacağını ele almıştır. Öncelikle yazar, Müslüman düşünürlerin ahlaki uygulamalar üzerinde düşünme ihtiyacının geçmiş zamanlara nazaran daha şiddetli olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, bunun nedeni Logos medeniyetinin ahlaki zararı, beklenen ahlaki dönüşümün gerçekleşmemesi durumunda ahlaki değerlerin yeniden şekillendirilmesi ve modern dünyanın etik sorunlarına çözümler sunulması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, İslam Ahlak Teorisi, insanın ahlaki niteliği ve ahlakın dinî niteliği kabulüne dayanarak insanın kimliğini yeniden inşa eder. Yazara göre birinci kabulün gereği, ahlaksız bir insanın olamayacağıdır; ikinci kabulün gereği ise dinsiz bir ahlakın olamayacağıdır. Bu iki gereğin sonucu olarak, dinsiz bir insanın olamayacağı söylenebilir. Müellif, bu sonuca dayanarak insanı, dindar ve canlı bir varlık olarak

³ Abdurrahman, Ahlak Sorunsalı Batı Modernitesinin Ahlaki Eleştirisine Bir Katkı, 161.

⁴ Abdurrahman, Ahlak Sorunsalı Batı Modernitesinin Ahlaki Eleştirisine Bir Katkı, 171.

tanımlayabileceğimizi ifade eder. Yazar, Müslüman âlimler tarafından kabul edilen İslam dışı ahlak teorisinin varsayımlarını çürüterek İslam Ahlak Teorisinin esaslarını ortaya koymuştur.

İslam Ahlakına Dönmeye Çağır

Yazar yedinci bölüme İslam'a dönüş çağrısının esaslarını açıklamakla başlar. Ardından İslam'ın ahlak çağrısının kapsadığı kuşatma çeşitlerini ele almıştır. Bu kuşatmaların ilk kuşatması dış kuşatmadır. Dış kuşatma dünyanın her tarafından Müslüman çağrıcıya yönelik kuşatmadır. İkinci kuşatma ise iç kuşatma, İslam ülkelerinde hâkim iç örgütleri bulunan parti, grup ve teşkilatların İslam'a dönüş davetçilerine gizli ve açık bir şekilde yapılan kuşatmadır. Son kuşatma ise kendi kendini kuşatmadır. Bu bölümün sonunda yazar İslam'a dönüş çağrıcısına gelen bu kuşatmaları kaldırma yollarını göstermiştir.

Dinî Düşüncenin Yenilenmesi

Kitabın son bölümünde ise İslam dini düşüncesinin yenilenmesinin önündeki ameli, teorik şartlar ve engeller anlatılmaktadır. Yazar bu bölümde ek olarak İslam geleneğinde mağriblinin ahlaki katkısından bahsetmiştir. Mağribli ahlaki amelin özelliklerini ve Mısır ahlakının yenilenmesinde, mağribli ahlak çalışmasının etkilerini belirlemiştir. Yazar kitabın her bölümünün sonunda, bölümün özetini yazdığı için sonuç kısmında özet yazmaya gerek duymamıştır. Yazar sonuç kısmında din felsefesi nedir? sorusu ile kitabını bitirmiştir.

Sonuç

Kitabı genel olarak incelediğimizde; içerikte bir bütünlük olduğu görülmektedir. Kitabın başlığı ile içeriği uyumluluk göstermektedir. Çünkü bu kitaptaki her bölüm, bu kitabın ana konusuyla ilgili bir sorunu yansıtmaktadır. Birçok zor terim kullanan yazar, bu terimleri eleştirmeden önce terimin tanımını ve açıklamasını yapmakta, ardından bu terimlerin eleştirisine geçmektedir. Taha Abdurrahman sadece bu kitapta değil bütün kitaplarında kendi kavramsallaştırmalarını yapar, terminoloji oluşturur. Yazar kitabın bütün bölümlerinde ana başlıkları, soru olarak sunup ve bölümün içerisinde bu sorunun cevabını vermeye çalışmıştır. Bölümlerde ortak özelliklerin önemli ölçüde korunduğu görülmektedir. Bu ise akıcılığı ve kalıcılığı sağlamaktadır. Kitapla ilgili dikkat çeken bir diğer husus; yazar her bir bölümün sonunda bölümün özetini yapmaktadır. Bu kitap derinlikli tartışmalar içermektedir. Yazar, felsefeye dayalı argümanlar kullanarak hem Batı modernitesi hem de ahlak felsefesine ilgi duyan okuyuculara hitap etmektedir. Modern ahlak felsefesi alanındaki önemli bir eksikliği giderdiği düşünülen eser, Batı modernitesine yönelik ahlaki eleştiriler sunmakta ve bunlara İslam dininden çözümler getirmektedir. Kitabın başka önemli özelliği Batı modernitesinin ahlak anlayışına yönelik eleştiriler getirmesi ve ardından bu eleştirilere İslam dininden çözümler sunmasıdır.

Sonuç olarak ele aldığımız eserin yazılmasının amacı, ahlak ilkelerini çeşitli şekillerde geliştirmeye çalışan, ancak bunu başaramayan, aksine insan üzerinde olumsuz bir etkisi olan Batı modernitesinin ahlakını eleştirmektir. Yazara göre modernitenin beş görünüşü vardır: Soyut akılcılık, sözün otoritesi, bilgi yöntemi, teknolojik düzen ve kimliğin beklenen yenilenişi. Bu görünüşlerden her birinin hatalarını düzelterek ve adımlarını doğrularak; modernitelerin dinî ahlaka dönmesi gerektiğini ortaya koymuştur. İslam ahlakına dönüş çağrısının karşılaştığı kuşatmaları onları kaldırma yollarını ve bu dini düşüncenin yenilenmesinin şartlarını ve engellerini ele alıp incelemiştir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s): Abdalrahman J K Sulaiman

Finansman / Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler. / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

Abdurrahman, Taha. *Ahlak Sorunları Batı Modernitesinin Ahlakî Eleştirisine Bir Katkı*. çev. Tahir Uluç. İstanbul: Pınar Yayınları, 2021.